

Debatt: Trotskij och stalinismen

Innehåll

Perry Anderson: Trotskijs tolkning av stalinismen	1
Phil Hearse: Perry Anderson och stalinismen	9
Chris Arthur: Vad är stalinism?	15

Perry Anderson: Trotskijs tolkning av stalinismen

”Trotskijs tolkning av stalinismen” är ett föredrag Perry Anderson höll i Paris för två åren sedan. ”Perry Anderson och stalinismen” som vi också publicerar här (nedan), är Phil Hearses svar på föredraget. Medan Anderson hävdar att Trotskijs syn på stalinismens internationella roll inte längre är giltig idag, och inte enkelt kan kallas kontra-revolutionär, försvarar Hearse Trotskijs och Fjärde Internationalens uppfattning.

Perry Anderson ingår i redaktionen för *New Left Review*, en brittisk marxistisk tidskrift. Han är historiker och författare till bl a *Övergången från antiken till feodalismen* och *Absoluta statens utveckling* (Arkiv/Zenit, 1980). Artikeln är en översättning ur *New Left Review* 139. Publicerades på svenska i *Fjärde internationalen* 1-2/1984

Trotskijs tolkning av stalinismens historiska betydelse, till dags dato den mest konsekventa och utvecklade teorin om denna företeelse inom den marxistiska traditionen, utformades under loppet av 20 års praktisk politisk kamp mot den. Hans uppfattning utvecklades således under påverkan av de stora konflikterna och händelserna under dessa år och kan lämpligen indelas i tre viktigare faser.

Trotskijs tidigare analyser av ämnet daterar sig från den inre partikamp som bröt ut inom Sovjetunionens kommunistiska parti (SUKP) efter inbördeskriget. I det sammanhanget utpekades inte stalinismen som sådan. Trotskij behandlade det som i partiet traditionellt kallades ”byråkratismen”. *Den nya kursen* från 1923 är den viktigaste texten från denna period. Där övertar Trotskij de två viktigaste begreppen i det som varit Lenins förklaring till utvecklingen före hans död. Enligt Lenin låg byråkratiseringens rötter i de ryska massornas *brist på kultur*. Därigenom saknade de kvalifikationerna som fordrades för att leda landet på ett kompetent sätt efter kriget. Lenins andra förklaring var den *agrara ekonomin* med dess enkla varuproduktion, naturhushållning och oerhörda utspridning av producenterna som nödvändiggjorde en övercentralisering av statsapparaten. Trotskij tillfogade en tredje orsak – den oundvikliga motsättningen mellan arbetarklassens omedelbara och långsiktiga intressen i det nödläge som rådde efter kriget. Viktigare var dock att han underströk att byråkratismen inte bara var ”summan av ämbetsmännens dåliga vanor”, utan representerade ”en samhällelig företeelse och ett bestämt system för administrationen av människor och ting”.¹ Samlingspunkten för denna företeelse var statsapparaten, men denna höll på att infektera även bolsjevikpartiet - genom att ”den suger upp en enorm mängd av partiets mest aktiva element”.²

Uttrycket för denna nedsmittning var den centrala apparatens ökade dominans i partiet. Den verkade genom ett utnämningssystem, undertryckte den demokratiska debatten och avskilde det gamla gardet från partimedlemmarna och ungdomen. Denna utveckling innebar en risk för en ”byråkratisk urartning”³ av det gamla gardet självt. Byråkratismen var således – här går

---

¹ *Den nya kursen*, svensk översättning 1972, s.39.

² Ibid. s.39.

³ Ibid. s 22

Trotsky tydligt längre än Lenin – ”ingen kvarleva från en tidigare regim, en kvarleva på väg att försvinna; tvärtom är den en i huvudsak ny yttring som härrör ur partiets nya uppgifter, nya funktioner, nya svårigheter och nya misstag”.⁴

Vänsteroppositionens nederlag

Den nya kursen varnade för byråkratismens faror innan Stalins gruppering segrat inom SUKP. Sedan Stalin fullbordat sin seger, försökte Trotsky i sina oppositionella inlägg i slutet av 20-talet att ge en mer omfattande förklaring till företeelsen. Tredje Internationalen efter Lenin, från 1928 är förmodligen den viktigaste sammanfattningen av hans uppfattning under denna period. Där hänför han Vänsteroppositionens nederlag i Ryssland, då den byråkratiska utvecklingen beseglades, till nedgången i den internationella klasskampen: framför allt katastroferna i Tyskland 1923 och i Kina 1927. Förändringen av styrkeförhållandena i klasskampen i världsmåttstock avspeglade sig omedelbart i ett ökat socialt tryck också mot bolsjevikpartiet i Ryssland. Det fick ytterligare näring genom Stalinfraktionens oförmåga att genomföra en snabb industrialisering av Sovjetunionen, något som skulle ha stärkt det sovjetiska proletariatets möjligheter att fungera som en motvikt. När verkningarna av den första femårsplanen blev synliga, började Trotsky hävda att den nya ”arbetararistokrati” som Stachanovismen skapat objektivt fungerade som stöd för byråkratin inom partiet. Trotsky karakteriserade fortfarande Stalins fraktion, som vunnit med den socialpatriotiska parollen om Socialismen i ett land, som en centerfraktion och stående mellan partiets höger (Bucharin-Rykov-Tomskij) och vänstern.

I självbiografin *Mitt Liv* från 1929 skisserar Trotsky vad han uppfattade som de socialpsykologiska mekanismer som fått så många av 1917 års revolutionärer att tjäna den nya regimen – frigörandet av kälkborgaren inom bolsjevikerna – när de upproriska massornas entusiasm falnade efter inbördeskriget och tröttheten och apatin tog över. I några artiklar om Stalins industrialiseringskampanj utvidgade Trotsky begreppet om en ”centristisk fraktion” till det mer långtgående ”stalinistisk centrism”. Han hävdade där, att medan centristerna som företeelse i de kapitalistiska staterna var en övergående företeelse, en konstlad medelväg mellan reform och revolution inom arbetarrörelsen, som avspeglade svängningar från höger till vänster, eller tvärtom, bland massorna, kunde den i Sovjetunionen erhålla en varaktig materiell bas i den nya arbetarstatens byråkrati. De två kasten i Stalins inrikes- och utrikespolitik, från klassförsoning till ultra-vänsterpolitik inom Tredje Internationalen, var logiska uttryck för regimens centristiska karaktär. Det definitiva avgörandet stod dock på det internationella planet, inte på det nationella.

De fyra grundläggande teserna

Trotskyjs tolkning av stalinismen, som hittills i många avseenden varit fragmentarisk och trevande, systematiserades och fullbordades från 1933 och framåt. Orsaken var naturligtvis nazismens seger i Tyskland, då Trotsky drog slutsatsen an Komintern – som han in i det sista kämpat för att lotsa rätt – och därmed också det stalinistiska SUKP, var hopplöst förlorade. Beslutet att grunda en ny international härrörde direkt från hans uppgörelse med stalinismens natur. Nu blev stalinismen också för första gången direkt föremål för omfattande teoretiska analyser i stället för att som hittills behandlas i texter som diskuterade många andra frågor.

Den viktiga artikel som innehåller alla ingredienser i Trotskyjs mognade uppfattning om stalinismen skrevs vara några månader efter Hitlers maktövertagande: *Den sovjetiska statens klasskaraktär* (1933). Där formulerade han de fyra grundläggande teser som skulle utgöra basen för hans inställning ända till hans död. För det första måste man skilja på stalinismens roll på hemmaplan och utomlands. *Inom* Sovjetunionen hade den stalinistiska byråkratin en

---

⁴ Ibid. s 24

motsägelsefull roll – den försvarade sig *samtidigt* mot den sovjetiska arbetarklassen, som den berövat makten, och mot världsbourgeoisin, som strävade efter att sopa bort Oktoberrevolutionens alla landvinningar och återinföra kapitalismen i Ryssland. I denna mening fortsatte stalinismen att agera som en ”centristisk” kraft. *Utanför* Sovjet hade det stalinistiska Komintern däremot upphört att spela någon antikapitalistisk roll, vilket nederlaget i Tyskland oåterkalleligen visat. Sålunda kan ”den stalinistiska apparaten fullständigt förslösa sin betydelse som internationell revolutionär kraft och ändå bevara en bit av sin progressiva betydelse som grindvakt för den proletära revolutionens sociala landvinningar”.⁵ Strax därpå hävdade Trotskij att Komintern uppfyllde en direkt kontrarevolutionär roll i världspolitiken. I sina försök att skydda det stalinistiska maktmonopolet i Ryssland, samarbetade man med kapitalet och fjättrade arbetarna, eftersom varje segerrik socialistisk revolution som upprättade proletär demokrati genom sitt exempel skulle hota den byråkratiska makten.

För det andra representerade stalinismen i Sovjetunionen ett byråkratiskt *skikt*, som härstammade från arbetarklassen och parasiterade på den, och ingen ny *klass*. Detta skikt intog ingen självständig strukturell roll i själva produktionsprocessen, utan dess ekonomiska privilegier härrörde från att de konfiskerat de direkta producenternas politiska makt inom ramen för nationaliserade egendomsförhållanden.

För det tredje förblev den administration man härskade över till sin natur en *arbetarstat*, just därför att de egendomsförhållanden som uppstått när expropriatorerna exproprierades 1917 fortfarande existerade. Byråkratins identitet och legitimering som politisk ”kast” var avhängigt av att den försvarade dessa förhållanden. Därmed avfärdade Trotskij de två alternativa uppfattningar om stalinismen, vilka varit mest utbredda inom arbetarrörelsen på 30-talet (och som uppstått inom Andra Internationalen redan under inbördeskriget) – och att den utgjorde en slags ”statskapitalism” eller ”byråkratisk kollektivism”. Den järnhårda diktatur som stalinismens polismakt och administrativa apparat utövade gentemot det sovjetiska proletariatet var inte mer oförenligt med bevarandet av statens proletära natur än den absoluta kungamaktens diktatur över adeln var med bibehållandet av statsmaktens feodala karaktär, eller fascismens diktatur över borgarklassen med bibehållandet av statens kapitalistiska karaktär. Sovjetunionen var visserligen en degenererad arbetarstat, men någon ”ren” proletär diktatur – som stämde med en idealisk definition – hade aldrig någonsin existerat i Sovjetunionen.

För det fjärde och slutligen borde marxister inta en dubbel hållning gentemot sovjetstaten. Å ena sidan fanns inga utsikter till att den stalinistiska regimen skulle genomgå någon förändring eller vara möjlig att reformera på fredlig väg inom Sovjetunionen. Dess välde kunde bara brytas genom en revolutionär omvälvning underifrån, där hela förtryckar- och privilegiefabrikmaskineriet krossades samtidigt som de samhälleliga egendomsförhållandena lämnades intakta. Å andra sidan måste Sovjetunionen *utifrån* försvaras mot hot och angrepp från världsbourgeoisin. Mot denna fiende behövde Sovjetunionen – inkarnationen av Oktoberrevolutionens antikapitalistiska landvinningar – bestämd och ovillkorlig solidaritet från revolutionära socialister överallt.

”Varje politisk tendens som uppgivet rycker på axlarna åt Sovjetunionen, under förevändning av dess ”icke-proletära” karaktär, löper risken att bli imperialismens passiva verktyg.”⁶

”Den förrådade revolutionen”

Dessa fyra hörnstenar i Trotskijs syn på stalinismen kvarstod orubbade ända fram till dess han mördades. Det var på dem han byggde sin viktigaste studie av sovjetsamhället under Stalin: den bok som titulerades *Vart går Sovjetunionen* från 1936 (vilseledande översatt som *Den*

⁵ *The Class Nature of the Soviet State*, London 1968, s. 4. [Svensk översättning: [Sovjetunionens klasskaraktär](#)]

⁶ *Ibid.* s 32

förrådada revolutionen). I detta arbete presenterade Trotskij en vid överblick över Sovjetunionens ekonomiska, politiska, sociala och kulturella struktur i mitten av 30-talet. Han förenade där ett omfattande empiriskt material med en djupare teoretisk grund för analysen av stalinismen. Hela problemet med den repressiva arbetarbyråkratin förankrade han nu i det knapphetsbegrepp (*nuzhda*) som varit fundamentalt i den historiska materialismen alltsedan Mara formulerade det i *Den tyska ideologin*.

”Grundvalen för byråkratyren är samhällets fattigdom på konsumtionsvaror, med den resulterande alla-mot-alla-kampen. När det finns tillräckligt med varor i en affär, kan köparna komma närhelst de önskar. När det råder knapphet på varor, tvingas köparna stå i kö. När köerna är mycket långa är det nödvändigt att sätta dit en polisman för att hålla ordning. Sådan är utgångspunkten för sovjetbyråkratins makt. Den ‘vet’ vem som skall få någonting och vem som måste vänta.”⁷

Så länge som knapphet rådde var motsättningen mellan de samhälleliga produktionsförhållandena och de borgerliga fördelningsnormerna oundviklig: det var denna motsättning som så ödesdigert skapade och återskapade den stalinistiska byråkratins kvävande makt.

Trotskij ägnade sig sedan åt att utforska varje sida i motsättningen. Han tog hänsyn till och betonade styrkan i Sovjets industriella utveckling, oavsett vilka barbariska metoder byråkratin använde för att genomföra den, samtidigt som han omsorgsfullt lyfte fram i dagen hela skalan av ekonomiska, kulturella och sociala ojämlikheter som stalinismen alstrade. Han tog också fram statistiska uppskattningar av storleken och fördelningen av det byråkratiska skiktet i Sovjet (cirka 12-15 procent av befolkningen). Denna byråkrati hade förrått världsrevolutionen, även om den ännu subjektivt var lojal mot den; samtidigt var den i världsbourgeoisins ögon en oförsonlig fiende så länge som kapitalismen inte återupprättats i Ryssland. *Dynamiken* i regimen var lika motsägelsefull: å ena sidan stärktes arbetarklassens ekonomiska och kulturella potential av den utveckling som med halsbrytande fan inletts i Sovjet; å andra sidan blev regimen parasitära karaktär alltmer ett hinder för ytterligare industriella framsteg. Hur spektakulära femårsplanernas resultat än kunde te sig pekade Trotskij på att arbetskraftens samhälleliga produktivitet ännu låg långt efter kapitalismen i väst – ett gap som inte kunde överbryggas förrän en kvalitativ tillväxt uppnåddes, något som förhindrades just av byråkratins vanstyre.

”Sovjetbyråkratins progressiva roll sammanfaller med den period som man ägnade åt att införa de viktigaste elementen i den kapitalistiska tekniken i Sovjetunionen. Det grova arbetet med att låna, imitera, transplantera och inympa genomfördes på den grundval som revolutionen lagt. Ditintills var det inte fråga om någon förnyelse inom tekniken, vetenskapen eller konsten. Det är möjligt att bygga gigantiska fabriker efter en färdiggjord västlig modell på byråkratins kommando – men till tre gånger så höga kostnader. Men ju längre man går, desto mer hamnar ekonomin i problemet med kvaliteten, som glider byråkratin ur händerna likt en skugga. De sovjetiska produkterna är som stämplade av likgiltighetens gråa märke. I en nationaliserad ekonomi kräver kvaliteten en produktcenternas och konsumenternas, frihet att kritisera och ta initiativ.”⁸

Imperialismens teknologiska överlägsenhet skulle bestå så länge stalinismen bestod och dessutom garantera seger i varje krig med Sovjet – såvida inte revolutionen bröt ut i väst. De sovjetiska socialisternas uppgift var att genomföra en *politisk* revolution som skulle förhålla sig till den samhälleliga revolutionen 1917 på samma sätt som maktförändringen 1830 eller 1848 förhållit sig till den franska revolutionen 1789.

Under de sista två åren av sitt liv, när Andra världskriget inleddes, kämpade Trotskij för sina grundläggande perspektiv i en serie av polemiska inlägg mot Bruno Rizzi, James Burnham,

⁷ *Den förrådada revolutionen*, svensk översättning 1969, s.83.

⁸ *Ibid.* s 198-199

Max Schachtman och andra förespråkare för begreppet ”byråkratisk kollektivism”.⁹ Arbetarklassen hade inga medfödda egenskaper som gjorde den oförmögen att upprätta sin egen suveränitet över samhället. Sovjetunionen – ”det mest övergående samhället i en övergångs-epok” – låg mellan kapitalismen och socialismen, gastkramat av en rovlysten polisregim som likväl fortfarande på sitt sätt försvarade den proletära diktaturen. Men de sovjetiska erfarenheterna var en ”exceptionell refraktion” av de allmänna lagarna för övergång från kapitalism till socialism i ett efterblivet samhälle omringat av imperialismen – och inget mönsterexempel. Stalinismens motsägelsefulla roll både hemma och utomlands hade bekräftats av utvecklingen på det internationella planet – dess kontrarevolutionära sabotage mot den spanska revolutionen (som stod utanför dess kontroll) kontrasterade mot det revolutionära upphävandet av privategendomen i de gränsområden i Finland och Polen som inkorporerats med Sovjet.

Marxisters plikt att försvara Sovjet mot ett kapitalistiskt angrepp förblev oförminskad. Desillusionering och trötthet var inga ursäkter för dem som förkastade den historiska materialismens klassiska perspektiv.

”25 år i historiens vågskål har mindre vikt än en timme i en människas liv. Vad för slags människa är det som på grund av erfarenhetsmässiga misslyckanden under loppet av en dag uppger det mål han uppställt för sig på grundval av hela sitt tidigare livs erfarenheter och analyser?”¹⁰

En förnyad bedömning: 40 år senare

Ytterligare 40 år senare befinner vi oss fortfarande bara några timmar in i denna livstid. Ger oss de timmarna – som subjektivt tycks så långa – någon anledning att ifrågasätta Trotskijs grundläggande bedömningar? På vilket sätt skall vi värdera kvarlåtenskapen av hans övergripande perspektiv på stalinismen?

Förtjänsterna med Trotskijs tolkning kan sägas vara tre. För det första ger den en teori om stalinismen insatt i en lång historisk period och som svarar mot den klassiska marxismens kategorier. På varje punkt i skildringen av sovjetbyråkratins natur försökte Trotskij betrakta den i ljuset av på varandra följande produktionssätt och övergångarna mellan dem och de respektive klassförhållandena och politiska regimerna. Det var ett synsätt han ärvt av Marx, Engels, Lenin. Det var ur detta han härledde sin övertygelse att förhållandet mellan byråkratin och arbetarklassen hade föregåtts av och var analogt med förhållandena mellan den absoluta kungamakten och aristokratin liksom mellan fascismen och borgarklassen. Precis på samma sätt utgjorde de politiska upproren 1830 och 1848 relevanta exempel på hur byråkratin skulle störtas – det skulle inte bli något nytt 1789.

På grund av att Trotskij kunde se stalinismens uppkomst konsolidering i ett sådant historiskt ljus, undvek han dagsjournalistikens ytliga förklaringar liksom hastigt tillyxade formler som ”nya klasser” eller ”nya produktionssätt”, utan förankring i den historiska materialismen, vilka kännetecknade reaktionerna hos många av hans samtida.

För det andra hade vänsterns analyser av ämnet inget av den *sociologiska* rikedom och det djuplodande som fanns i Trotskijs studier av Sovjetunionen under Stalin. *Den förrådda*

⁹ James Burnham (1905–1987). En av ledarna i det amerikanska SWP. Bröt med SWP 1940. Blev sedermera ”propagandist” under McCarthys regim och andra ultra-höger rörelser, och redaktör för högertidskriften *National Review*. Bidrog som vittne under det kalla kriget till regeringens försök att förbjuda marxistiska organisationer i USA. Max Schachtman (1903 – 1972). I april 1940 tog han och hans grupp över *New International* – som dittills varit det amerikanska SWP:s (Socialist Workers Party) tidskrift – i samband med att han bildade en egen organisation. Han lämnade SWP som han, efter att tidigare ha lämnat det amerikanska kommunistpartiet, varit med om att grunda, på en meningsskiljaktighet i fråga om försvaret av Sovjet. 1958 blev han medlem av amerikanska Socialistpartiet. Han gick därmed så långt till höger det är möjligt i USA, utan att överge epitetet ”socialist”.

¹⁰ *Till marxismens försvar*, svensk översättning 1972, s.48.

revolutionen förblir än i dag ett mästerverk, och vid sidan av den förefaller Max Schachtmans och Karl Kautskys samlade artiklar, eller James Burnhams, Bruno Rizzis och Tony Cliffs¹¹ alla böcker i ämnet, tunna och föråldrade. De viktigaste framstegen vad gäller detaljerade empiriska analyser av Sovjet sedan Trotskijs dagar har gjorts av professionella forskare efter andra världskriget: Nove, Rigby, Carr, Davies, Hough, Lane m fl. Men deras rön har i huvudsak utvecklats snarare än motsagt Trotskij och försett oss med ökade kunskaper om den sovjetiska ekonomins och byråkratins inre struktur, men utan den sammanhängande teori som Trotskij efterlämnade. Det främsta historiska arbetet om revolutionens öde, Isaac Deutschers studier, författades helt i Trotskijs tradition.¹²

För det tredje är den *politiska* balansen i Trotskijs tolkning av stalinismen anmärkningsvärd – den hemfaller varken åt smicker eller hätskhet, utan är en nykter värdering av den motsägelsefulla karaktären och dynamiken hos den byråkratiska regimen i Sovjetunionen. Det råder föga tvivel om, an nyckeln till denna jämvikt ligger i Trotskijs bestämda hållning – så omodern under senare år, till och med bland hans egna anhängare – att Sovjetunionen när allt kom omkring var en arbetarstat. De som förkastade denna klassificering för begrepp som ”statskapitalism” eller ”byråkratisk kollektivism” de funnit i Sovjet – att den saknade varje spår av de demokratiska friheter som fanns hos privatkapitalismen i väst. Borde då inte, vid en konflikt mellan de två, socialister stödja den senare som det mindre – dvs icke-totalitära – onda? Logiken i dessa tolkningar tenderade med andra ord att leda deras anhängare åt höger (om än med individuella, mindre konsekventa undantag). Kautsky – fader till både ”statskapitalism” och ”byråkratisk kollektivism” i början av 20-talet – symboliserar denna utveckling. Schachtman slutade sin karriär som påhejare av USA:s krig i Vietnam på 60-talet. Den kontrasterande soliditeten och disciplinen hos Trotskijs tolkning av stalinismen har bara ytterligare ökat när man ser de försök att omvärdera stalinismen som gjorts senare.

Begränsningarna i Trotskijs analys

I likhet med alla historiska bedömningar skulle det ändå efter Trotskijs död visa sig finnas vissa begränsningar i hans teori om stalinismen. Vilka var det? Paradoxalt nog rör det sig i mindre utsträckning om det ”inre” bokslutet över stalinismen än om dess ”yttre” historia. På det inrikespolitiska området har Trotskijs diagnos av vad som bromsar och driver på den ekonomiska utvecklingen i Sovjet visat sig utomordentligt hållbar. Under de fyra decennier som gått sedan hans död har Sovjetunionen noterat enorma materiella framsteg, men arbetsproduktiviteten har också mer och mer visat sig vara ekonomins akilleshäla, precis som Trotskij förutsåg. När den extensiva tillväxtens epok nu avslutats, har den övercentraliserade auktoritära planeringen visat sig alltmer oförmögen att få till stånd en kvalitativ, intensiv tillväxt. Byråkratins livskraft visade sig större än Trotskij föreställde sig i vissa av sina mer konjunkturellt präglade analyser, om än inte med den livslängd i historisk mening som Trotskij talade om i slutet av sitt liv.

En del av orsakerna till denna förmåga att överleva, har förmodligen legat i att sektorer av den sovjetiska arbetarklassen kunnat vandra uppåt socialt genom den byråkratiska regimen egna kanaler – många sentida forskare (Nove, Rigby, m fl) har noga betonat den proletära kaderrekryteringen. En annan förklaring är givetvis den politiska atomisering och kulturella bedövning som den snabbt växande arbetarklassen undergick på 30-talet – dess brist på förstalinis-

¹¹ *Tony Cliff* är en av grundarna till det brittiska Socialist Workers Party – ett parti som delvis åberopar sig på trotskismen, men som inte är anslutet till Fjärde Internationalen, då det ifrågasätter dess definition av Sovjet. Cliff anser att Sovjet är statskapitalistiskt.

¹² *Isaac Deutscher* (1905 – 1967). Polskfödd historiker, författare till bl a Trotskij-trilogin. *Den väpnade profeten*, *Den avväpnade profeten*, och *Den förvisade profeten* (René Coeckelberghs Bokförlag 1973). Han uteslöts ur det polska kommunistpartiet 1932 p g a hans kritik av Kominterns politik, och ingick sedan under en tid i vänsteroppositionens, som han lämnade 1938, då han var emot bildandet av Fjärde Internationalen.

tiska erfarenheter som Trotskij underskattade. Men i det stora hela förblir det porträtt Trotskij målade av det sovjetiska samhället för nära 50 år sedan slående och aktuellt än i dag.

Trotskij's diagnos av stalinismens internationella roll har visat sig mer bristfällig. Det finns två orsaker till denna diskrepans i hans prognoser. För det första var det ett misstag att beteckna sovjetbyråkratins yttre roll som helt och hållet "kontrarevolutionär" – medan den i själva verket i sitt agerande utomlands visat sig lika djupt *motsägelsefull* som på hemmaplan. För det andra gjorde *Trotskij* misstaget att tro att stalinismen blott representerade "ett undantag" eller en "avvikelse" från de allmänna lagarna för övergången från kapitalism till socialism, något som skulle begränsas till enbart Ryssland. Den byråkratiska maktens struktur och den mobilisering som Stalin stod bakom visade sig både mer *dynamisk* och mer *allmängiltig* på det internationella planet än Trotskij någonsin föreställt sig. Han slutade sitt liv med att förutspå att Sovjet skulle förlora ett krig mot imperialismen om inte revolutionen bröt ut i väst. I själva verket skulle Röda armén, trots alla Stalins kriminella förbiseenden, slå tillbaka Wehrmacht och segerrikt tåga mot Berlin utan hjälp från någon revolution i väst. Fascismen i Europa krossades huvudsakligen av Sovjetunionen (242 tyska divisioner fanns på östfronten mot enbart 22 på den första fronten i väster i Italien).

Kapitalismen avskaffades på över halva kontinenten genom byråkratiskt dekret ovanifrån – de polska och finska operationerna utvidgades till Elbe. Därefter utgjorde det permanenta hotet från "det socialistiska lägret" en avgörande drivkraft för avkoloniseringen i Afrika och Asien efter kriget. Utan den Andra världen på 40- och 50-talet skulle det inte ha blivit någon Tredje värld på 60-talet. De två viktigaste exemplen på historiens framsteg de senaste 50 åren – fascismens nederlag och slutet på kolonialismen – har således varit direkt avhängiga av Sovjetunionens närvaro och agerande på det internationella planet. I denna mening skulle man kunna hävda att de förtryckta klasserna *utanför* Sovjetunionen paradoxalt nog tjänat mer på dess existens än arbetarklassen i Sovjetunionen: i världshistorisk måttstock har de avgörande kostnaderna för stalinismen varit interna medan intäkterna varit externa.

Dessa verkningar har likväl naturligtvis i stort sett varit objektiva och oavsiktliga snarare än resultatet av Sovjetbyråkratins medvetna handlingar (det gäller även krossandet av fascismen som förvisso inte ingick i Stalins planer 1940). Icke desto mindre vittnar de om den motsägelsefulla logik som finns i en "degenerad arbetarstat" – oerhört förvriden men ändå i grunden antikapitalistisk – och som Trotskij felaktigt upphävde vid Sovjetunionens gränsmarkeringar. I slutet av 60-talet hade Sovjetunionen till och med uppnått något som liknade strategisk jämvikt med imperialismen, något som Trotskij hållit för omöjligt under byråkratins välde, och därigenom gjort det möjligt att ge livsviktig ekonomisk och militär hjälp till socialistiska revolutioner och nationella befrielseörelser utomlands – garanterat den kubanska revolutionens överlevnad, möjliggjort den vietnamesiska revolutionens seger, säkrat den angolanska revolutionens existens. Sådana helt medvetna och avsiktliga åtgärder – diametralt motsatta Stalins val i Spanien, Jugoslavien och Grekland – var just sådana som Trotskij uteslutit för Sovjetunionens räkning när han uttalade att det utanför sina egna gränser var otvetydigt och fullständigt kontrarevolutionärt.

Det andra exemplet på Trotskij's missbedömningar går djupare. I hans ögon var stalinismen huvudsakligen en byråkratisk *apparat* som upprättats på axlarna av en slagen arbetarklass i namn av den "nationellt-reformistiska" myten om socialismen i ett land. Kominterns utländska partier efter 1933 bedömde han som enbart lydiga verktyg för SUKP och oförmögna att genomföra någon socialistisk revolution i sina egna länder, eftersom det skulle innebära att man tvingades gå emot Stalins direktiv. Det längsta han kunde sträcka sig var – i absoluta undantagsfall – att upproriska massor skulle kunna *tvinga* sådana partier att mot sin egen vilja ta makten. Samtidigt satte han framförallt sin tilltro till de industrialiserade länderna i väst som scenen för framgångsrika socialistiska framsteg som skulle inspireras av anti-stalinistiska

partier i andra världskrigets kölvatten. Som vi vet tog historien en annan vändning. Revolutionen bredde ut sig men till de efterblivna områdena i Asien och på Balkan. Dessutom organiserades och leddes samtliga dessa revolutioner av lokala kommunistpartier som gav sig ut för att vara lojala mot Stalin – Kina, Vietnam, Jugoslavien, Albanien – och till sin inre struktur uppbyggda som SUKP. Långt ifrån att vara passivt pådrivna av massorna i sina länder, mobiliserade de aktivt och ledde massorna i kampen om makten. De stater som uppstod var uppenbart besläktade med (inte identiska) Sovjetunionen vad gäller det grundläggande politiska systemet. Stalinismen visade sig med andra ord inte bara vara en apparat, utan en *rörelse* – i stånd inte bara till att hålla sig kvar vid makten i en efterbliven omgivning där knappheten härskade (Sovjet), utan dessutom i stånd att erövra makten i länder som var än mer efterblivna och utblottade (Kina, Vietnam), i stånd att expropriera borgarklassen och inleda en långsam socialistisk uppbyggnad till och med mot Stalins vilja. Därigenom förblev en av ekvationerna i Trotskijs tolkning olöst. Stalinismen som företeelse – d v s en arbetarstat styrd av ett auktoritärt byråkratiskt skikt – innebar inte enbart en *degenerering* av ett tidigare tillstånd av (relativ) klassmakt: den kunde också spontant *genereras* av revolutionära klasskrafter i mycket efterblivna samhällen utan traditioner från borgerlig eller proletär demokrati. Denna möjlighet – vars förverkligande skulle förändra världskartan efter 1945 – förutsågs aldrig av Trotskij.

Stalinismen i dag

I dessa båda avgörande avseenden hade Trotskijs tolkning av stalinismen således sina begränsningar. Men samtidigt står de i överensstämmelse med hans centrala tematiska betoning – stalinismens motsägelsefyllda natur, på samma gång en fiende till den kapitalistiska äganderätten och till proletär frihet. Hans misstag var ironiskt nog bara det att han trodde att denna motsättning kunde begränsas till Sovjetunionen: frågan om stalinismen i ett land skulle visa sig vara en terminologisk motsägelse. När man pekar på de fall där stalinismen agerat som ”internationell revolutionär faktor”, borde det inte vara nödvändigt att samtidigt erinra sig alla de fall där den också fortsatt agera som en reaktionär faktor internationellt. Varje oförutsedd seger har också haft sitt oberäknade pris. Mångfalden av byråkratiserade arbetarstater, var och en med sin heliga nationella egoism, har obevekligen len till ekonomiska, politiska och numera till och med väpnade konflikter mellan dem. Det militära skydd Sovjetunionen kan ge socialistiska revolutioner eller nationella befrielseörelser i Tredje världen ökar också objektivt riskerna för ett globalt kärnvapenkrig. Upphävandet av kapitalismen i Östeuropa har släppt loss nationalismens raseri mot Ryssland, som i sin tur besvarat de folkliga strävandena i området med de mest reaktionära ingripanden som sovjetbyråkratin genomfört någonstans i världen. Tjeckoslovakien och Polen är bara de senaste exemplen.

Framförallt har emellertid stalinismens modell för kapitalismens avskaffande – späckad med vansinne som Jezjovsjinans terrorvälde på 30-talet, Kulturrevolutionen i Kina och ”Demokratiska Kampuchea” – djupt besudlat själva socialismens idé i väst. Det absoluta negerandet av proletär demokrati har hindrat arbetarklassen från att ta upp kampen mot kapitalismen inom den borgerliga demokratins struktur och därigenom på ett avgörande sätt *stärkt* imperialismens bastioner i slutet av det tjugonde århundradet. *Inget går förlorat*, (Rien ne se perd) dessvärre. Vi tvingas fortfarande ta itu med en ofantlig härva av internationella samband, progressiva och regressiva, revolutionära och kontrarevolutionära, som följt ur Oktoberrevolutionens öde, då det som vi i dag kallar stalinismen uppstod.

Perry Anderson

Översättning *Per-Erik Rosin*

Phil Hearse: Perry Anderson och stalinismen

Phil Hearse var medlem av det brittiska Labourpartiet när han skrev denna artikel och medverkade regelbundet i den brittiska teoretiska tidskriften *International*, varifrån vi detta svar till Anderson är hämtat. Från *Fjärde internationalen* 1-2/1984.

Perry Anderson tar sin utgångspunkt i en djup sympati med Trotskijs försök att bygga en teori om den ryska revolutionens urartning och Sovjetunionens samhällsliga karaktär. Ändå drar han slutsatser som radikalt skiljer sig från Trotskijs beträffande stalinismens internationella roll. Hans slutsatser skiljer sig också radikalt från dem som dragits av Fjärde Internationalen och den överväldigande majoriteten av de organisationer som hänför sig till den trotskistiska traditionen.

Som utgångspunkt bör vi ha klart för oss att Andersons anda och metod står helt i överensstämmelse med Trotskijs. Det finns ingen anledning att försvara något som inte kan försvaras, bara för att "Den gamle" sagt det. "Det farligaste som kan hända i politiken är att man blir fånge i sina egna paroller – de som var giltiga igår men tömda på innehåll idag."¹ Marxismen är de successiva approximeringarnas metod. Dessutom fick Trotskij aldrig uppleva de senaste 40 årens stalinistiska utveckling, vilken säkerligen skulle ha berett honom många överraskningar.

Kärnan i Perry Andersons ståndpunkt kan sammanfattas på följande vis: fientlig både gentemot kapitalismen och den proletära demokratin har den stalinistiska byråkratin, mot sin natur, ofta spelat en progressiv roll. Samtidigt som Trotskijs teorier om stalinismen i grunden var korrekta och i vilket fall som helst inte i något väsentligt avseende vederlagts.

Det första man bör notera är att Perry Anderson inte ger någon närmare definition av stalinismen och inte heller redovisar han i vilken mening Trotskij betecknade stalinismen som internationellt kontrarevolutionär. Båda är avgörande för varje försök att vederlägga Trotskijs teorier. Enligt Trotskij låg stalinismens kärna i att den internationella arbetarklassens intressen (världsrevolution) underordnades sovjetbyråkratin. Hans anklagelse mot stalinismen internationellt var inte att den i varje gärning var kontrarevolutionär, utan att den hade övergått till "bourgeoisins ordning"; att det stalinistiska Kominterns centrala uppgift var att försvara byråkratins ställning, som var beroende av att världsrevolutionen inte gjorde några framsteg, utan förblev ofullständig. Med andra ord hade den stalinistiska byråkratin och de partier den kontrollerade anpassat sig till imperialismens fortsatta dominans över världsekonomin och världspolitiken och agerade nu som ett kraftfullt hinder för varje försök att krossa imperialismen. När man gör en bokslut över stalinismen måste man ta ställning till just den frågan: Har stalinismen allmänt fungerat som ett hinder för imperialismens krossande? Genom att försöka svara både "ja" och "nej" tillskriver Perry Anderson stalinismen insatser av ytterst revolutionär karaktär.

Fredlig samexistens

Perry Andersons centrala misstag i kritiken av Trotskij är att överföra den stalinistiska byråkratins roll inom Sovjetunionen till global nivå. Helt riktigt skriver han att byråkratin inom Sovjetunionen bekämpar såväl den kapitalistiska privategendomen som den proletära demokratin. Sedan hävdar han att "(Trotskijs) misstag var, ironiskt nog, att han trodde att denna motsättning kunde begränsas till Sovjetunionen; medan Socialismen i ett land visade sig vara en terminologisk motsägelse."

---

¹ Trotskij, [Det är nödvändigt att bygga kommunistpartier och en international på nytt](#) [15 juli 1933 – Red]

Andersons argumentation är helt felaktig. På det internationella planet har sovjetbyråkratin gång efter annan visat sig redo att försona sig med den kapitalistiska privategendomens fortlevnad, om än inte med den proletära demokratin. Trotskijs argumentation gick just ut på att byråkratin, om den skulle upprätthålla sin makt, inte kunde tillåta försök att återupprätta kapitalismen i *Sovjetunionen* men att den internationellt skulle försona sig med imperialismen fortsatta existens. Så var fallet därför att revolutionens utbredning internationellt hotade inte bara imperialismen utan också dess eget välde. Den stalinistiska byråkratin var en produkt av att revolutionen begränsats till ett relativt efterblivet land och av att imperialismen fortsatt att utöva ett tryck. Ett revolutionärt uppsving hotade att försvaga byråkratins grepp över den egna arbetarklassen. Att den stalinistiska byråkratin verkligen samarbetade med imperialismen för att kväva revolutioner under Trotskijs livstid kan det knappast råda någon oenighet om.

Låt oss för ett ögonblick tänka oss att Sovjetunionen var ”genuint fientligt till kapitalistisk egendom och proletär demokrati” i internationell skala. Det skulle innebära att den stalinistiska byråkratin vore engagerad i en världsomfattande kamp för att upprätthålla byråkratiserade arbetarstater. Varje *modus vivendi* (samförstånd) med världskapitalismen skulle vara totalt uteslutet. Sovjetbyråkratin skulle slåss för att föra kommunistpartierna till makten överallt (samtidigt som självständigt agerande av arbetarklassen skulle slås ned). Det vore otvivelaktigt progressivt med en sådan inriktning. Den skulle leda till strider som de stalinistiska partierna inte skulle kunna kontrollera. Nya byråkratiska stater upprättade på detta sätt skulle säkerligen visa sig omöjliga att behärska från Moskva och skulle snabbt undergräva den sovjetiska byråkratins stabilitet.

Detta scenario motsvarar knappast verkligheten. Men det visar också varför byråkratin för att försvara sina egna intressen *måste* försona sig med imperialismens ”individuella, privatkapital.”

Vad är stalinismen?

Vilka är då Andersons bevis mot argumenten för att stalinismen spelat en i grunden kontra-revolutionär roll internationellt? För det första är det omvälvningarna i Östeuropa efter andra världskriget; för det andra Sovjetunionens roll i krossandet av fascismen och avkoloniseringen i Tredje världen; för det tredje är det de revolutioner som genomförts (Kina, Vietnam osv) av partier med ursprung i det stalinistiska Komintern. Vart och ett av dessa argument är tendentiöst och ensidigt.

Andersons brist på definition av stalinismen framkommer i att han utan problem hänför partierna i Kina och Vietnam till den stalinistiska ”rörelsen”. Det innebär i själv verket att likställa stalinismen med summan av alla de partier och rörelser som uppstod ur Komintern. Det är knappast tillfredsställande. Otvivelaktigt kännetecknades alla de partier Anderson talar om av stalinistiska metoder och uppfattningar. Men samtliga *bröt*, mer eller mindre, med Moskva, i allmänhet på den avgörande frågan huruvida de borde gripa makten. Med andra ord vägrade de att underordna den egna arbetarklassens intressen under Kremlbyråkratins.

Ursprunget till åtskillnaden mellan de partier som med mössan i handen godtog Kremls diktat och de som vägrade, finns i den ojämna utvecklingen i staliniseringen av Komintern. Av geografiska och sociala skäl visade det sig mycket lättare att få pli på exempelvis de franska och italienska partierna än det kinesiska. Alternativet till att definiera stalinismen som underkastelse Kremls diplomatiska ordning, är att definiera stalinismen som helheten av rörelser med gemensamma teoretiska utgångspunkter, politisk och inre struktur.

Men detta är knappast adekvat för att definiera dessa partiers ”rörelselagar”. Om stalinismen konstitueras av en gemensam ”inställning”, varför tar då vissa partier makten mot Stalins direkta order medan andra underordnar sig den egna bourgeoisin? Detta blir ett mysterium om

inte stalinismen definieras om underordnande till de diplomatiska intressena hos en byråkratiserad arbetarstat.

Man skulle kunna invända att det i dag finns flera byråkratiserade arbetarstater och att stalinismen därmed skulle kunna definieras som ett underordnande till exempelvis den kinesiska byråkratins intressen. En sådan argumentation verkar rimlig men ändrar inte problemets innehåll. I vilket fall som helst sätter Anderson i sin artikel likhetstecken mellan ”stalinism” och den härskande byråkratin i Sovjetunionen. Varför är då partier som brutit med den byråkratin på något avgörande sätt delar av den stalinistiska rörelsen?

”Folkdemokratierna”

I diskussionerna om de sociala omvälvningarna i Östeuropa efter kriget blandar Perry Anderson samman sovjetbyråkratins militär-byråkratiska intressen med dess påstådda ”fientlighet till privatkapitalismen” internationellt. Upprättandet av ett antal buffertstater genomfördes inte på grund av Stalins agg till kapitalismen i Östeuropa utan på grund av Sovjetunionens behov av militär säkerhet. Det finns vissa tecken på, men återigen är inte detta avgörande, att Moskva först tänkte sig buffertstaterna som underordnade Sovjetunionen men inte nödvändigtvis som arbetarstater. Under det som hände kunde byråkratin inte samsas med den lokala kapitalismen. Men det finns ingenting i upprättandet av folkdemokratierna som visar på stalinismens revolutionära roll.

Europas delning skedde med den amerikanska och brittiska imperialismens samtycke i Jalta. De östeuropeiska omvälvningarna skedde samtidigt med stalinismens förräderier mot den grekiska revolutionen och den potentiellt förrevolutionära situationen i Italien och Frankrike. Stalin respekterade sin uppgörelse med Roosevelt och Churchill. Fernando Claudín² och många med honom har i detalj dokumenterat de västeuropeiska stalinistiska partiernas uppfattning an den borgerliga demokratin skulle återupprättas efter Andra världskriget.

I sina artiklar om den sovjetisk-tyska invasionen i Polen förutsåg Trotskij att sovjetbyråkratin i vissa situationer för sin egen säkerhet skulle tvingas invadera och till och med ockupera sina grannländer. Han förutsade att byråkratins makt därvid skulle visa sig oförenlig med kapitalismen: en militär-byråkratisk övergång skulle följa.

Upprättandet av buffertstaterna var intimt förknippat med en uppgörelse med imperialismen, vilket bidrog till att skapa en ny (imperialistisk) världsordning efter kriget. Bara om det kunde visas att det var en del av *en tendens* till expansion och upprättande av nya byråkratiserade stater kan det betecknas som en ”revolutionär” sida av stalinismen.

Fascismen

Andersons argumentation om Sovjetunionens roll för nazismens krossande är häpnadsväckande. Han tillstår själv att besejrandet av Hitler inte ingick i Stalins strategi förrän Sovjetunionen invaderades. De byråkratisk-terroristiska metoder Stalin använde i sin krigsföring äventyrade många gånger slutsegern. Hur kan en revolutionär marxist överhuvudtaget kreditera stalinismen för Hitlers nederlag utan att nämna de mekanismer genom vilka fascismen kom till makten och Andra världskriget utlöstes?

Fascismens uppkomst och kriget var det pris den internationella arbetarklassen fick betala för sin oförmåga att ta makten under mellankrigstiden: med andra ord för nederlaget i Tyskland, krossandet av revolutionen i Spanien och den franska folkfrontens förräderier. I van och ett av dessa beklagliga fall var stalinismens roll avgörande. I Tyskland saboterade kommunistpartiets ”galenskaper” under den ”Tredje perioden” varje möjlighet till framgångsrikt mot-

² Claudín, [Krisen i den kommunistiska rörelsen, band 2](#), kapitel 1 och 2 (finns på marxistarkiv.se)

stånd mot nazismen. I Spanien ingrep Sovjetunionen direkt för att slå ned revolutionen och kedja den vid de egna borgerliga målsättningarna – och under tiden mördade man några av det spanska proletariats främsta ledare. Stalin och stalinismen bär ett tungt ansvar för nazismens *seger* och för Andra världskriget. Och detta vänder Perry Anderson till en dygd!

När Hitler-Stalin-pakten visade sig värdelös kunde sovjetbyråkratin naturligtvis inte acceptera att dess välde krossades av fascismen. När Trotskij förutsade att Sovjetunionen skulle förlora kriget underskattade han onekligen de sovjetiska massornas uppslutning bakom den kollektiva egendomen och deras förmåga att segra trots den byråkratiska misskötseln av krigföringen. Men det (i slutändan) framgångsrika försvaret av sovjetiskt territorium är *inget* bevis på några revolutionära egenskaper hos stalinismen.

Den "Tredje världen"

Andersons argument att stalinismen utgjort en "dynamisk" och "allmän" form av övergång till socialism i Tredje världen är fullt av fallgropar. Om vi bortser från argumentet att de vietnamesiska och kinesiska partierna var stalinistiska tycks Andersons ståndpunkt leda till en annan slutsats – nämligen att byråkratiska inslag är nödvändiga och oundvikliga i de halvkoloniala länderna, både för att störta imperialismen och bygga socialismen. Kan det finnas någon annan logik i termer som "allmän" och "dynamisk"?

Förmodligen beror detta på dessa länders lägre kulturella och materiella nivå. Ett sådant resonemang får långtgående konsekvenser, inte minst då den talar mot Trotskijns syn på byråkratiseringen i Sovjet – som Anderson stöder. Om byråkratiska former för mobilisering är "allmänna" och "dynamiska", var då inte stalinismen ett nödvändigt ont även i Sovjetunionen? Detta är nu den vanliga ursäkten för Stalins brott – att han använde brutala men nödvändiga metoder, att proletariat demokrati var ogenomförbar i ett så "efterblivet" land och att man i vilket fall som helst inte kan göra en omelett utan att knäcka ägg. Allting från tvångskollektiviseringens vansinne till arbetslägren kan rättfärdigas med sådana argument.

Trotskijns invändning mot byråkratiseringen av den sovjetiska ekonomin var just att samtidigt som det fanns något mycket "dynamiskt" i de kollektiva egendomsförhållandena, utgjorde byråkratin en *boja* på denna dynamik och en broms för produktivkrafternas utveckling. Det är precis samma argument som framförs av den trotskistiska världsrörelsen i dag – att byråkratin i såväl Östeuropa som i Kina och andra mindre utvecklade länder utgör ett hinder för att maximera den potential som planeringen och den kollektiva egendomen utgör. Om Perry Anderson tror att arbetardemokratien inte fungerar i mindre utvecklade länder undergräver han sin egen argumentation om Sovjetunionen.

Byråkratismen och de halvkoloniala länderna

Hela denna fråga är avgörande för den revolutionära rörelsens framtid i de halvkoloniala länderna – är byråkratiska former det allmänna övergångssättet i dessa länder? Eller är de resultatet av frånvaron av en medveten kamp mot byråkratismen, dvs frånvaron av ett revolutionärt marxistiskt ledarskap? Trotskij själv betraktade knappheten som byråkratin samhälleliga bas och höll det för oundvikligt att byråkratiska metoder och tendenser skulle utgöra ett konstant tryck i mindre utvecklade stater. Det är det som liknelsen med "polis-mannen och kön" handlar om. Men han såg det inte som oundvikligt att en byråkratisk kast skulle uppstå i koloniala länder efter en revolution. Han trodde att det skulle kunna undvikas genom ett revolutionärt ledarskaps medvetna kamp.

Kubas exempel visar, åtminstone till en del, att uppkomsten av en privilegierad byråkrati kan undvikas. Uppenbarligen är detta en avgörande fråga för framtiden i ett land som Nicaragua. Är byråkratin omöjlig att undvika? Är den en allmän regel? Kommer samma byråkrati som i

Kina att uppstå ur den kommande revolutionen på den indiska kontinenten? Kommer den att ledas av stalinistiska partier?

Och hur skall vi bedöma Sovjetunionens roll i den koloniala frigörelsen? Givetvis har den sovjetiska arbetarstaten haft en oerhörd betydelse för relationerna mellan de samhälleliga krafterna i världen. *Trots* byråkratins alla förräderier och skändligheter har sovjetstatens existens bidragit till den koloniala revolutionen. Men detta är inte *stalinismens* förtjänst. Dessutom har de stalinistiska partierna i Tredje världen varit, och är, ett av de största hindren för socialismen. Gång på gång har stadieteorin – först en demokratisk revolution tillsammans med den egna bourgeoisin och *sedan* den socialistiska revolutionen – lett de stalinistiska partierna och deras anhängare in i en fälla. Anderson talar om de partier som i likhet med kineserna bröt med Moskva. Men hur är det med de som inte gjorde det, de verkliga stalinistpartierna?

Att kommunistpartierna i Mellanöstern underordnat sig den arabiska borgarklassen är välkänt. I Irak och Egypten ledde underordnandet under baathismen respektive nasserismen till partiernas utplåning. I Latinamerika är kommunistpartiernas folkfrontslinje skrämmande; i Chile utgjorde kommunistpartiet Unidad Populärs högerflygel. På den indiska kontinenten har de olika kommunistpartierna, i synnerhet de pro-sovjetiska, underordnat sig den lokala borgarklassen. Och i Indonesien ledde kommunistpartiets underordnande till Pekings diplomatiska intressen, genom stödet till Sukarno, till den internationella arbetarrörelsens största nederlag sedan Tyskland 1933.

Kuba och Vietnam

Slutligen skall vi ta upp Sovjetunionens förhållande till de revolutioner som lyckats. Det går inte att komma ifrån att Sovjet fungerat som ett värn för revolutionerna i Vietnam och Kuba. Sovjetunionen har för att försvara sina militära positioner tvingats utvidga sitt operationsområde och söka militära, strategiska och diplomatiska allierade. Normalt har det tagit sig uttryck i allianser med lokala *kapitalistiska* krafter i Tredje världen; exempelvis den nuvarande alliansen med Syrien och försöket till allians med Sadat i Egypten. Dessa allianser har kommit till stånd på *bekostnad* av den lokala arbetarklassen och till och med de lokala kommunistpartierna.

I Vietnam och på Kuba försökte Sovjet att utnyttja de diplomatiska och militära möjligheter vilka revolutionerna givit dem. Men Perry Anderson får det svan att bevisa att Sovjetunionen *konsekvent* stött revolutionerna på Kuba och i Vietnam och Kina. På Kuba genomfördes revolutionen mot det inhemska kommunistpartiet, som till och med satt i tyrannen Batistas regering. I Vietnam var Sovjetunionen en av de huvudansvariga för Genève-avtalet 1954 då Viet Minh berövades många av de positioner man intagit efter Dien Bien Phu. Stalin *motsatte* sig det kinesiska kommunistpartiets maktövertagande.

Långt ifrån någon ”konsekvent anti-kapitalism” utanför de egna gränserna har sovjetbyråkratin alltid handlat i enlighet med de egna byråkratiska intressena. Detta gäller i *synnerhet* den koloniala revolutionen. Det senaste exemplet är Sovjetunionens totala och vanmäktiga passivitet vid Israels invasion i Libanon, då byråkratin knappt förmådde sig till normala diplomatiska protester och än mindre gav någon materiell hjälp till PLO. Man stödde dock sin kapitalistiske bundsförvant Assad i Syrien.

Den koloniala revolutionen har förvisso tjänat på den sovjetiska arbetarstaten. Men den har inte tjänat på *stalinismen*. Uppkomsten av världsstalinismen var inte oundviklig. Den uppstod ur väldigt specifika omständigheter och drevs fram av enorma sociala krafter. Men ytterst var det *möjligt att undvika* urartningen av Bolsjevikpartiet, ryska revolutionen och Komintern.

Mänskligheten har fått betala en enormt pris för detta. Kampen för socialismen har hållits tillbaka i 50 år.

Genom sin vägran att erkänna stalinismens kontrarevolutionära roll internationellt underskattar Anderson de praktiska uppgifter som revolutionära marxister står inför i varje sektor av världsrevolutionen. Ty varken i de utvecklade kapitalistiska staterna, de halvkoloniala länderna eller arbetarstaterna kan vi sätta vår lit till de partier som har band med Moskva-byråkratin. Arbetarklassens uppgift är att överallt bygga äkta revolutionära marxistiska partier. Att acceptera att stalinismen spelar en "motsägelsefull" roll i världsskala leder alltför lätt till att man avstår från att bygga partier som grundas på traditionen från de första kommunisterna som kämpade mot stalinismen – Trotskij och Vänsteroppositionen.

Phil Hearse

Översättning *Per-Erik Rosin*

Chris Arthur: Vad är stalinism?

I nummer 1-2/84 publicerade vi två inlägg om Trotskijs karakterisering av stalinismen (*se ovan – Red*). I detta nummer kommenterar Chris Arthur dessa inlägg, och påpekar bl a att Phil Hearses kritik av Perry Anderson inte är övertygande. Såväl hans definition som hans beskrivning av stalinismen i dag är otillräckliga. Hearse lyckas inte, enligt Arthur vederlägga Andersons påstående att Sovjets utrikespolitik inte kan, som Trotskij gjorde, karakteriseras som alltigenom kontrarevolutionär, utan bör, på samma sätt som dess inrikespolitik, betraktas som motsägelsefull. Definitionen av stalinismen som underordning till Moskva är m a o inte hållbar, hävdar Arthur.

Artikeln är översatt ur *International*, januari/april 1984. Chris Arthur är lektor i filosofi vid Sussex University. Från *Fjärde internationalen* 5/1984.

Trotskij ansåg att det låg en assymetri i stalinismen: inom Sovjetunionen spelade den stalinistiska byråkratin en dubbel roll genom att undertrycka arbetarklassen samtidigt som den motsatte sig imperialismens försök att återupprätta kapitalismen: utanför Sovjetunionen var det stalinistiska Komintern helt och hållet kontrarevolutionärt.

Perry Anderson kritiserar på två punkter denna diagnos.

”För det första var det ett misstag att beteckna sovjetbyråkratins yttre roll som helt och hållet 'kontrarevolutionär' – medan den i själva verket i sitt agerande utomlands visat sig lika djupt motsägelsefull som på hemmaplan. För det andra gjorde Trotskij misstaget att tro att stalinismen blott representerade 'ett undantag' eller 'en avvikelser' från de allmänna lagarna för övergången från kapitalism till socialism, något som skulle begränsas till enbart Ryssland. Den byråkratiska maktens struktur och den mobilisering som Stalin stod bakom visade sig både mer dynamisk och mer allmängiltig på det internationella planet än Trotskij någonsin föreställt sig”.¹

Den första punkten gäller anammandet av den ödesdiga ”socialism - i - ett land” – politiken som innebar att världsrevolutionen offrades för Sovjetunionens växlande diplomatiska intressen. Efter kramperna under Tredje perioden antog Komintern en konsekvent klassarbetspolitik, som tycktes ge Trotskij rikliga bevis för att kunna avfärda Komintern som helt underordnad Kremlbyråkratin. Likväl kunde Sovjetunionens ökade objektiva betydelse i världen, bl a krossandet av den tyska invasionen, inte undgå att få verkningar internationellt trots Stalins vanstyre.

När Röda armén ockuperade stora delar av Östeuropa var Stalin fortfarande inriktad på att upprätthålla en anti-fascistisk allians. Alla de inhemska revolutionära grupper som överlevt underjordiskt krossades, och kommunistpartierna återupprättades under stalinistiska ledare, som flögs in från Moskva. Förvissad om att ingen okontrollerad revolution skulle utbryta, och satt under press av imperialismens kalla krigstaktik, beslutade sig Stalin, 1948, för att krossa kapitalismen ovanifrån. Phil Hearse skriver att

”upprättandet av ett antal buffertstater genomfördes inte på grund av Stalins agg till kapitalismen i Östeuropa, utan på grund av Sovjetunionens behov av militär säkerhet”.²

Detta är sant, men något ovidkommande. Den *verkliga effekten* var att visa att stalinismen var förmögen att expandera geografiskt och därigenom försvaga kapitalismen som världssystem. Winston Churchill och hans gelikar hade nog inte låtit lugna sig av Hearses subtila distinktioner, trots Stalins eftergifter i Jalta. När Sovjetstaten försvarade sina egna intressen försvagade den också på kort sikt kapitalismen, samtidigt som den genom att upprätta diktaturer över nya folk, skapade stora problem för egen del och ytterst skadade kommunismens

---

¹ *Fjärde internationalen* nr 1-2/84, s.119. [Se ovan]

² *Fjärde internationalen* nr 1-2/84, s.127. [Se ovan]

anseende hos den internationella arbetarklassen. Därför kan vi påstå att stalinismen spelade en motsägelsefull roll.

Här måste vi emellertid också understryka de inbyggda begränsningarna i stalinismens försvar av Sovjetunionen. Som det förstenade skikt av konservativa byråkrater, helt avskilt från massorna, stalinisterna i Kreml är, kan det omöjligt försvara Sovjetunionen på ett revolutionärt sätt. Bästa sättet att försvara Sovjetunionen på, är genom att sprida världsväxlingen. De stalinistiska byråkraterna saknar emellertid förtroende för massorna och förmåga att leda dem. De känner bara till hur man agerar under Röda arméns paraply. De besvarar vätebomber med vätebomber.

Jag vill därför kritisera Anderson för att vara alltför generös mot sovjetbyråkratins roll som ”revolutionär faktor internationellt”. En del av problemet består i att den objektiva styrkan av det som återstår av Oktoberrevolutionens landvinningar ger den stalinistiska apparaten en inneboende kraft som lätt förväxlas med apparaten själv. Imperialismens fiendlighet mot dessa erövringar skapar också en logik enligt vilken apparaten tvingas förlita sig på denna kraft för att försvara sig – såväl externt som internt.

Hearse och Anderson betonar olika aspekter av detta faktum. Anderson pekar på den betydelse Sovjetunionens existens, till och med under stalinismens vanstyre, har för nya arbetarstater, den koloniala revolutionen osv. Men ingen trotskist har någonsin förnekat detta. Hearse framhåller de sovjetiska stalinisternas förfärliga opportunistiska när de missbrukar denna styrka. Eftersom Oktoberrevolutionens styrka nu förmedlas via den stalinistiska apparaten blir denna styrka tilltäppt, förskingrad och förvrängd. Den avgörande frågan Trotskij ställde när han diskuterade huruvida stalinismens konservatism nått den punkt där den blivit kontrarevolutionär handlade om stalinismens oförmåga att verka för den socialistiska revolutionen via en massiv mobilisering av arbetarklassen. (Trotskij skulle aldrig ha drömt om att påstå att stalinismen alltid var emot borgerliga, eller nationella revolutioner, eller den koloniala revolutionen inom strikt borgerliga gränser.) Här talar stalinismens och Kominternapparaten historiska vittnesbörd för sig självt.

Anderson skriver att sovjetstaten utomlands är ”orubbligt antikapitalistisk”. Om man bortser från sovjetregimens strukturella införlivande av delar av Östeuropa, kan vi konstatera, att sovjetbyråkratins politiska praktik ingenstans lett till att kapitalismen störtats. Alla som seriöst studerat revolutionerna i Kina, Jugoslavien, Vietnam och på Kuba, har betonat de sovjetiska härskarnas likgiltiga, eller rent av fiendliga inställning inför tanken på ett revolutionärt maktövertagande.

Låt oss nu ta upp Andersons andra punkt – och det är den viktiga. Han utvecklar sin inställning på följande sätt:

”Stalinismen visade sig med andra ord inte vara enbart en apparat, utan en *rörelse* i stånd inte bara att hålla sig kvar vid makten i en efterbliven omgivning där knappheten härskade (Sovjet), utan dessutom i stånd att erövra makten i länder som var än mer efterblivna och utblottade (Kina, Vietnam)... Stalinismen som företeelse – dvs en arbetarstat styrd av ett auktoritärt byråkratiskt skikt – innebar inte enbart en degenerering av tidigare tillstånd av (relativ) klassmakt: det kunde också spontant degenereras av revolutionära klasskrafter i mycket efterblivna samhällen utan erfarenheter av borgerlig eller proletär demokrati”.³

Hur besvarar kamrat Hearse detta? Råa historiska fakta måste vi väl ändå ta hänsyn till när vi utformar våra begrepp? Dessvärre försöker Hearse lösa problemet genom en *definition*. Han definierar stalinismen som en ”underordning till Kremels diplomatiska intressen”. Detta tillåter honom att förneka att revolutionerna i Kina, Albanien, Jugoslavien och Vietnam leddes av

³ Fjärde internationalen nr 1-2/84, s.121. Vad är stalinism? [Se ovan]

stalinister, då alla dessa länders kommunistpartier *bröt* med Moskva på den avgörande frågan huruvida de borde gripa makten eller inte. När Anderson reste frågan om Trotskij hade rätt då han hävdade att Komintern var helt och hållet kontrarevolutionärt, inbillade han sig nog att frågan gällde fakta. För Hearse är emellertid inga fakta relevanta eftersom stalinismen per definition är kontrarevolutionär.

Men Trotskij blev övertygad om behovet av att grunda en ny International när han insåg att Tredje internationalen faktiskt var död för revolutionära ändamål. Om Hearse står fast vid sin definition, då skulle Trotskijs diagnos kunna uttryckas genom att säga att han trodde att Kominterns partier var oförmögna att bryta med stalinismen. Historien skulle visa att han hade fel. Jag har tillräckligt med respekt för Trotskij för att tro att han villigt skulle ha medgivit att han gjort en överdriven generalisering av erfarenheterna från 30-talet.

Men *bör* Hearses definition godtas? Är det inte så att partierna i fråga bekänner sin lojalitet till Stalin, och än i dag utgår från de begrepp, metoder och organisatoriska struktur som Stalin, och införde? Är det inte så att Albanien är det enda land i världen som har rikligt med Stalinmonument? Likväl skulle vi med Hearses definition av stalinismen tvingas säga att Albanians kommunistparti på grund av sin antipati mot Moskva brutit med stalinismen!

Denna definition av stalinismen – ”underordning till Kremls diplomatiska intressen” – hänför sig helt enkelt till den politiska nivån och, dessutom, till en mycket specifik politisk konjunktur. Från materialistisk utgångspunkt är den mer eller mindre värdelös. På 30-talet kunde den ha passerat eftersom det bara fanns en arbetarstat och dess stalinistiska härskare fått Komintern under sin spira. Men detta kan också avfärdas som en avvikelse avhängig speciella omständigheter.

Vi har nu ytterligare 50 års erfarenhet. Det finns Flera ”arbetarstater” i världen vilka står utanför Kremls kontroll. De har upprättats av ledarskap för partier som härrör från det stalinistiska Komintern och har bibehållit samma regim. Vad grundläggande politiska system beträffar, liknar de Sovjetunionen och alla baserar de sin utrikespolitik på den egna statsapparats snäva intressen. Vidare har det uppstått, och existerar fortfarande, en mängd partier av varierande storlek, vilka har stalinismens allmänna drag. Hearse hävdar att detta argument ”inte påverkar det reella innehållet”. Men det gör det *i allra högsta grad*, eftersom det visar att vi har att göra med en allmän företeelse. Detta är ett *avgörande* argument mot Hearses inskränkta definition av stalinismen, och för införandet av ett begrepp som baseras på en vetenskaplig analys av denna nya utveckling. Hearse själv citerar Trotskij: ”Det farligaste i politiken är att låta sig fångas i formler som var användbara i går men som i dag berövats allt innehåll”. Likväl bortser han helt från detta. Det är ett tecken på vårt misslyckande att vi fortfarande tillämpar den personifierade etiketten ”stalinism” på företeelser som Stalin inte personligen kan ställas till svars för, nämligen den ”spontana framväxten” av stalinistiska tendenser runt om i världen.

Enligt vår uppfattning har stalinismen två viktigare kännetecken. Den uttrycker ett åtskiljande inom arbetarrörelsen, enligt vilket apparaten blir självständig från, och kommer att härska över, medlemsmassorna. Den rättfärdigar sin existens med termer som homogenitet, s k ”demokratisk centralism”, disciplin uppifrån och ner, tendensförbud, enhetslistor vid val, frånvaron av öppna diskussioner om förändringar i politiken, s k kritik och självkritik: dvs en kombination av de metoder och begrepp som Stalin införde i Sovjetunionen. Framförallt försöker stalinismen manipulera massorna i stället för att stimulera arbetarklassens självorganisering. Den består också i att partiapparaten och statsapparaten slås samman samt i uppfattningar som Stalin införde under parollen ”socialism i ett land”, enligt vilka världsrevolutionen underordnas statsapparats nationella intressen.

Det räcker naturligtvis inte att enbart karakterisera stalinismen utifrån dess teoretiska uppfattningar och institutionella praktik. Vi måste också se till dess materiella bas. Stalinismens objektiva rötter ligger i svårigheterna för en underordnad klass att förverkliga sin egen makt och låta de egna representativa organen förbli tjänare och inte förvandlas till herrar. Vidare finns rötterna i kapitalismens ojämna utveckling, som leder till att världsrevolutionen får en uppsplittrad karaktär.

Beträffande frågan om fusionen mellan partiapparat och statsapparat medgav Trotskij att det finns ett ”korn av sanning” i anarkismen. I *Stalinism och Bolsjevism* skriver han:

”Statens egenskap av tvångsapparat är onekligen en källa till politisk och moralisk röta. Detta gäller också, som erfarenheterna visar, en arbetarstat...stalinismen är en produkt av det samhällstillstånd där samhället inte förmådde befria sig från statens tvångströja”.

För den som gör karriär i en sådan nationell statsapparat följer den nationella chauvinismen helt naturligt.

Jag vill hävda att stalinismen spontant blir *nationalistisk*. Under Komintern-tiden skymdes detta faktum av den orwellska användningen av frasen ”proletär internationalism” för att mobilisera stöd för Kreml. Senare använde de stalinistiska ledarskapen stödet för Sovjetunionen mot de egna medlemmarna. Kominternpartiernas underordning till Kremels diktat var emellertid inte riktigt en spontan process. Det krävdes en brutal kampanj med svek, förtal, intriger, mutor och våld. De stalinistiska ledarskap som skaffade sig en egen bas, skulle, i synnerhet om de erövrade statsmakten, slutligen *efterlikna*, snarare än samarbeta med Kreml.

Som tumregel kan man säga att ju mindre partierna var, desto mer lojala var de mot Moskva (vars moraliska och materiella stöd de behövde) och, ju större de var, desto självständigare blev de (eftersom de hade en materiell bas i den egna arbetarrörelsen och, ibland, i den lokala regeringsapparaten). Fyra gånger fick Kreml byta ut ledningen för det tyska partiet innan man hittat tillräckligt fogliga ledare. Det är också känt att Mao Zedong inte var Stalins kandidat som ledare för det kinesiska kommunistpartiet. Mao besegrade Kremels hejduk Wang Ming i en fraktionsstrid. De kinesiska och vietnamesiska partierna var också senare än de flesta andra att förklara krig mot trotskismen.

Vad detta handlar om är, precis som 1938, perspektivet för världsrevolutionen. Hearse invänder mot uppfattningen att byråkratiska former uppstår spontant i de halvkoloniala länderna. Han utgår här från en analys av den byråkratiska degenereringen av den ryska revolutionen. I båda fall hävdar han att den som påstår att en sådan utveckling är oundviklig försvarar stalinismen. Detta sätt att argumentera är helt galet.

Låt oss till att börja med se på utvecklingen i Sovjet. Med de materiella villkor som förelåg var stalinismen oundviklig där. Att hävda något annat vore att tillskriva Josef Stalin övernaturliga krafter. Om man vill kalla sig materialist måste man acceptera sådana följder för en revolution som äger rum i ett efterblivet land med en fientlig imperialistisk omvärld. Utan världsrevolutionens frammarsch var Vänsteroppositionens kamp dömd att misslyckas. Att av detta sluta sig till att stalinismen var *berättigad* är bara tecken på dåligt logiskt sinnelag. Det verkliga problemet är: Hur kan man rättfärdiga oppositionens kamp mot sådana oerhörda odds?

Det var hela tiden möjligt att ett nytt revolutionärt uppsving i Väst skulle kommit Sovjetunionen till undsättning och ändra villkoren för kampen. Den internationella kamp Vänsteroppositionen bedrev var helt berättigad eftersom situationen där inte var avgjord. Än i dag är det svårt att förstå hur stalinismen och socialdemokratien så totalt kunde förhindra uppkomsten av ett revolutionärt ledarskap i Europa.

När Hearse övergår till de revolutionära rörelserna i de halvkoloniala länderna blir han fullständigt abstrakt. Han påstår att byråkratiseringen av dessa regimer ”beror på avsaknaden av en medveten kamp mot byråkratin, dvs frånvaron av ett revolutionärt marxistiskt ledarskap”. Detta är sannerligen ett banbrytande resonemang inom samhällsvetenskapen.

Reella fakta föds ur reella fakta och inte ur något som inte existerar. En mening som ”Han dog av syrebrist” blir rimlig enbart om denna faktor existerar under normala omständigheter. I vårt fall existerar revolutionärt marxistiska ledarskap i allmänhet inte och därför blir Hearses uttryck helt utan mening. Om fallet vore att revolutionerna i halvkoloniala länder normalt leddes av marxister och att demokratiska och jämlika regimer uppstod, då skulle vi kunna förklara ett undantag med ”frånvaron av ett revolutionärt marxistiskt ledarskap”. Men historiska erfarenheter vittnar inte om någonting sådant. Det är därför nödvändigt att förklara den nuvarande utvecklingen (inklusive avsaknaden av en medveten kamp mot byråkratiseringen) med de *materiella förhållandena* och diskutera under vilka förhållanden ett annat ledarskap skulle kunna uppstå.

Jag har ingen aning om Anderson går med på det som kamrat Hearse tillvitar honom – nämligen att hans analys kan leda till ”att man avstår från uppgiften att bygga partier som grundar sig på Trotskijs och Vänsteroppositionens tradition”. Mig tycks det dock som om stalinismens omfattning och varaktighet gör denna uppgift mer och inte mindre viktig.

Det finns fyra skäl till varför det är nödvändigt att bygga en verkligt revolutionär international:

1. Även om vi måste modifiera Trotskijs uppfattningar är det allmänt sant att de stalinistiska partierna inte förmår störta kapitalismen. Erfarenheterna visar att stalinistiska partier inte är särskilt lämpade att genomföra revolutionen men, däremot, väl anpassade att organisera nederlag (t ex Chile), i synnerhet när de håller fast vid den mensjevikiska teorin om revolutionens två stadier.
2. Endast Fjärde Internationalen har det politiska program som kan förbinda arbetarkampen i arbetarstaterna med en äkta marxistisk tradition och därigenom underlätta en genomgripande anti-stalinistisk kamp.
3. Det är nödvändigt att bedriva en ihärdig kamp i den kapitalistiska världen för att övertyga arbetarklassen om att socialismen inte behöver vara detsamma som stalinism, och för att torgföra den proletära demokratins program.
4. Framförallt är Internationalen nödvändig för att bära fram genuin internationalism, obarmhärtigt kritisera Rysslands, Kinas, osv snäva nationalism, bekämpa det chauvinistiska virus inom arbetarrörelsen i de imperialistiska länderna, och sträva efter att skapa den lämpligaste formen för att uttrycka arbetarsaken, nämligen en internationell organisation ägnad åt den kommunistiska världsrevolutionen.

Översättning *Per-Erik Rosin*